

anledning att söka någon stensättning; den lilla ön hade dock ingenting att erbjuda fornforskarn. – Som rörande besagde runstenen hvarken vid detta tillfälle eller sednare någon underrättelse kunnat erhållas, nödgas ref. betvivla hans tillvaro, så mycket mera som Bautil lika litet känner till honom.»

Det är alltså all anledning att i likhet med Wiberg betvivla existensen av denna runsten. Varken Celsius eller någon annan fornforskare har sett stenen vid Hillesjön.

På senare tid har tre runstensfragment påträffats på skilda platser i Björke i Hille socken (se nedan Gs 18 a, b och c). Man har velat sätta dessa i samband med den »försvunna runstenen vid Hillesjön.» Sålunda skriver t. ex. Paul Eriksson i *Hillebygden*, utgiven av Hille hembygdsförening 1946: »De flesta fornminnesmärken i socknen äro från vikingatiden. Därifrån härleder sig det stora gravfältet på åsen i södra Björke, kallat Jättendalarna eller Hjältendalarna. Det är 250 meter långt i norr-söder och innehåller 27 jordblandade rösen, vidare skall här ha stått en runsten, varav fragment år 1933 anträffats i en källare i närheten. Det är möjligen denna sten, som fornforskaren Olov Verelius i en skrift 1676 avbildar under namnet 'Thorbiörn skalds runahäll, som står vid Hillesjö i Helsingeland'.

Den av Verelius avbildade runristningen är, som ovan har framhållits, den uppländska runhällen. Det har uppenbarligen aldrig funnits någon runsten vid Hillesjön.

18 a. Björke, Hille sn. Nu i Gävle museum

Pl. 12

Litteratur: »Ett runstensfynd i Hille» (i: *Gefle Dagblad* den 8.11.1933); E. Bellander och A. Modeen, Inventering av fasta fornlämningar i Hille Sn 1933 (ATA); E. Bellander, Gästriklands järnåldersbebyggelse I (Från Gästrikland 1938), s. 123, II (Från Gästrikland 1944), s. 39; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering 1945 (ATA); P. Eriksson, Något om fornminnesmärken i Hille (i: *Hillebygden*. Festskrift utgiven av Hille hembygdsförening 1946, s. 10).

Äldre avbildningar: Teckning, återgiven i *Gefle Dagblad* den 8.11.1933, teckning, återg. i *Gefle Dagblad* 17.7.1946; E. Bellander, foto (återgivet i: *Hille vår hembygd*, 1956, s. 50).

Ett runstensfragment påträffades den 7.11.1933 i Björke, Hille sn. Dagen därpå rapporterades fyndet i *Gefle Dagblad*: »Ett oväntat och betydelsefullt fynd gjordes i går i Björke, då det första hittills kända runstensfragmentet från Hille socken upptäcktes. Socknens fornminnen ha ju tidigare i höst inventerats, och en av deltagarna, kand. A. Modén, gjorde i går ännu en färd till Hille för att komplettera en del uppgifter. Härvid uppsökte han även hemmansägare Lars Nordin i Björke, en 77-årig hedersman, som äger det område, där 'Jättendalarna', det vackra åsgravfältet är beläget. Under samtal med hr Nordin om en försvunnen Hille-runsten¹ drog denne sig till minnes att han i källaren under mangårdsbyggnaden hade en bit av en 'rödstenshäll' och föreslog att man skulle ta en titt på denna. Stenen bars ut och när den vändes upptäcktes till allmän förvåning tydliga runslingor . . . Runstensfragmentet, som är av ljust rödgrå sandsten, betydligt ljusare än den vanliga Gefle-sandstenen, har den ansenliga tjockleken av 11 cm., en största längd av 36 och en bredd av 26 cm. Av själva runslingan finns endast en obetydlig del med ett skiljetecken, runtecknet för A eller O samt en fragmentarisk runa . . . För övrigt urskiljes karakteristiska detaljer av s. k. runstensornamentik med dess typiska slingflätningar . . . Uppgifter och traditioner om runstensfynd i Hille finnas sedan gammalt . . . Fortfarande kvarleva traditioner om att en runsten funnits i Hille. Enligt hr Nordin, berättade de gamla att en runsten stått vid åsgravfältet, 'Jättendalarna', som det av gammalt benämnes. Även andra hillebor känna till denna tradition och det vore av intresse att få kännedom om vilka uppgifter som leva kvar i bygden om denna sak . . . Det skulle naturligtvis vidare och i första hand vara av intresse att få veta, om flera delar av Björkestenen kunna sökas fram, så att den åter kunde sammansättas och resas vid det vackra forngravfältet . . . Björkeborna få ta en titt på even-

¹ Därmed åsyftas »runstenen» vid Hillesjön; se min utredning s. 181 f.

tuella sandstenshällar, c:a 11 cm. tjocka, som ligga undangömda, kanske som stigsten framför brokvisten med runslingorna på undersidan, eller inmurade i källare och grundmur osv.» I artikeln framhålls vidare, att »de som bygga och bo vid den gamla 'ättehagen' . . . böra göra sitt bästa för att återskaffa det gamla tydligen mycket ståtliga minnesmärket, som skulle bli ett vackert bidrag till socknens kulturhistoria.»

I väntan på att ytterligare delar av runstenen skulle komma i dagen infördes fragmentet till Gävle museum, där det fick inv. nr 2953.

Den »ättehage», som åsyftas i den ovan citerade tidningsartikeln, är det stora gravfältet på åsen N om Mårdängssjön. Det sträcker sig 250 m i nord-sydlig riktning mellan järnvägen och europaväg 4. E. Bellander, som beskriver gravfältet i *Gästriklands järnåldersbebyggelse* (1938), tillägger: »Invid gravfältet, vid sidan av vägen har möjligen den runsten stått, av vilket (!) hösten 1933 ett obetydligt fragment hittades i den närbelägna gården.»

Det är givetvis omöjligt att fastställa platsen för den runsten, som fragmentet har tillhört. Runstenen kan naturligtvis ursprungligen ha varit rest på gravfältet (»Jättendalarna», »Hjältendalarna»), alltså i enlighet med vad »de gamla» i Björke by enligt uppgift skulle ha berättat. Traditioner av detta slag om runstenars ursprungliga platser är emellertid mycket vanliga och sällan pålitliga.

Rödgrå gävlesandsten. Mått: 36×25×11 cm. Den helt bevarade runans storlek är 5,5 cm. Ristningen är tydligt huggen.

Inskrift: . . . **10S** . . .

Till läsningen: Före skiljetecknet framför **10** finns inga spår av någon runa. Skiljetecknet har formen av ett kort lodrätt streck. **10** har ensidiga, snett ned åt höger gående bistavar. **2S** är skadat; runan har förlorat ett stycke upptill och hela sin nedre del, men är trots detta fullt säker. Den har haft formen **𐌺**.

I den ovan citerade artikeln i Gefle Dagblad framhålls, att fragmentet är för litet för att man skall kunna draga »några slutsatser om stenens utseende och inskriftens innehåll. Får man släppa sin fantasi lös, kan man ju gissa på att de två runorna AS utgöra början av Asmund ristade e. dyl., och sålunda därmed antaga att den berömde runristaren Asmund Kareson vore mästare även till Hillestenen.» Gissningen är naturligtvis, på grund av fragmentets litenhet, mycket djärv, men den har trots allt ett visst fog för sig. Fragmentet *kan* vara en skärva av en runsten, ristad av Åsmund Kåresson.

Inom Björke by har två andra runstensfragment kommit i dagen. Dessa har jag uppfört under samma nummer som det nu behandlade runstensstycket. Skälen till att dessa ej har fått egna nummer utan betecknats 18b och 18c är följande: Stenarten är hos alla tre fragmenten lagrad, rödgrå sandsten: tjockleken är ungefär densamma (omkring 10 cm); huggningsteknik och runformer likartade. Det kan i detta sammanhang tillfogas, att det förefaller föga sannolikt, att det en gång skulle ha funnits tre olika runstenar inom byn, vilka alla tre skulle ha slagits sönder och lämnat spår efter sig i de tre fragmenten.

Jag forslade in de tre stenarna för analys till Riksantikvarieämbetet. Analysen, som utfördes med röntgenfluorescensspektrometri, visade att intet talar emot att fragmenten har tillhört samma sten.

18b. Björke, Hille sn. Nu i Gävle museum

Pl. 12

Litteratur: G. Hallström, Skrivelse den 11.12.1930 till Riksantikvarien (ATA); A. Oldeberg, Skrivelse den 3.5.1932 till Gästriklands kulturhistoriska museum (ATA); E. Bellander, *Gästriklands järnåldersbebyggelse II* (Från Gästrikland 1944), s. 39, noten, *Forntida bebyggelse* (i: Hille vår hembygd. Utgiven av Hille hembygdsförening, 1956, s. 50).

Äldre avbildningar: H. Andersson, foto 1932 (ATA); E. Bellander foto (återgivet i Hille vår hembygd, 1956, s. 50).

Detta runstensfragment ingår nu i Gävle museums samlingar; det har där inv. nr 2251. I inventarieförteckningen meddelas endast, att fragmentet påträffats i Björke, Hille sn och att dess »åtkomst [är] okänd.»

Rödgrå gävlesandsten. Mått 21×18×8,2–9,2 cm. Runornas storlek är 5,5 cm. Ristningen är tydligt och skickligt huggen.

Inskrift: ... -a + ost...₅

Till läsningen: Av runan 1, som står alldeles i fragmentets kant, återstår endast ett stycke av huvudstavens mellersta del och till höger om huvudstaven nedre hälften av en bistav, som utgått från runans topp. Runan har alltså varit **t** eller **l**. I 2**a**, som i likhet med de följande runorna är helt oskadad, är bistaven mycket kort till höger om huvudstaven; bistaven bör därför uppfattas som ensidig. Skiljetecknet mellan 2**a** och 3**o** har korsform. 3**o** har ensidiga, snett nedåt höger gående bistavar; den nedre av dessa är något kortare än den övre. Alldeles samma form har **o**-runan på Gs 18 a. 4**s** är rätvinklad (γ); samma form har **s**-runan haft på fragmentet Gs 18 a. I 5**t** utgår bistavarna något nedanför huvudstavens topp. Efter 5**t** är en hylla i stenytan; möjligen kan ett mycket svagt och kort spår av huvudstaven i följande runa skönjas i brottkanten.

Eftersom Statens Historiska Museum hade två runstensfragment från Gästrikland i sina samlingar (Gs 21 och Gs 22, båda från Hamrånge sn) begärde man år 1930 att få det i Gävle förvarade runstensstycket nedsänt för jämförelse. G. Hallström skriver (11.12.1930): »På undertecknads begäran har fil. kand. B. von Malmberg i dag från Gästriklands hembygdsförenings samlingar i Gävle hitfört ett runstensfragment, tillhörigt nämnda samlingar. Det är av sandsten samt visar ett stycke av runslingan och några fragment av den inre orneringen, allt utomordentligt väl hugget. Inga som helst uppgifter har kand. Malmberg kunnat finna i föreningens papper, ej ens ett äldre nummer. Det i år påförda numret är G.F.2251. Fragmentet bör jämföras med härvarande fragment av gästrikiska runstenar (eller avbildningar därav) samt avbildas och sedan återsändas. Om det skulle visa sig tillhöra någon härvarande runsten, bör dock underhandlingar inledas om förvärv.»

Några försök att förvärva Björkefragmentet gjordes emellertid ej, tydligen därför att inga passningar fanns mellan fragmentet och de på SHM befintliga runstensstyckena från Hamrånge sn. Björkefragmentet skickades tillbaka till Gästriklands kulturhistoriska förenings museum den 3.5.1932. Den åtföljande skrivelsen lyder: »Tidigare har till Statens historiska museum för undersökning översänts ett runstensfragment av sandsten tillhörigt Gästriklands hembygdsförenings samlingar med inv. nr G.F.2251. Det har nu kunnat konstateras, att fragmentet icke tillhör någon av de i Statens historiska museum befintliga stenar från Gästrikland. Fragmentet återsändes i samtidigt härmed avgående postpaket. I anslutning härtill vill Riksantikvarien frambära sitt förbindliga tack för att Föreningen låtit Statens historiska museum taga föremålet i betraktande.»

18 c. Björke, Hille sn. Nu i Hille hembygdsgård

Pl. 12

Litteratur: E. Lindberg, Brev till S. B. F. Jansson den 11.6.1945 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering 12.7.1945 (ATA); Gefle Dagblad den 14.7.1945 och den 17.7.1945; E. Bellander, Fortida bebyggelse (i: Hille vår hembygd, 1956, s. 50).

Äldre avbildningar: E. Lindberg, teckning 1945 (ATA); Osign. teckning återgiven i Gefle Dagblad den 17.7.1945; E. Bellander, foto (återgivet i: Hille vår hembygd, 1956, s. 50).

Fragmentet upptäcktes sommaren 1943 av jordbruksarbetaren P. Westin. Det låg då som stolpstöd under en lada på Lars Johanssons hemman i Björke. Stenen fördes till Hille hembygdsförenings samlingar i Oppala och har nu sin plats i Hille hembygdsgård.¹

¹ I ett brev, daterat den 11 juni 1945, skriver den av fornminnen intresserade handlaren Einar Lindberg, Oppalaby, med anledning av att jag hade bett honom att få en teckning av det nyfunna fragmentet: »Vi har ju bara en del av stenen alltså vad man kallar ett fragment. Bifogade kopia av stenen är naturligtvis från Eder synpunkt sett mycket illa utförd men Ni kan kanske i alla fall bilda Eder en uppfattning om hur stenen ser ut. Vi ville ju icke kosta på något fotografi av stenen förrän vi få höra om

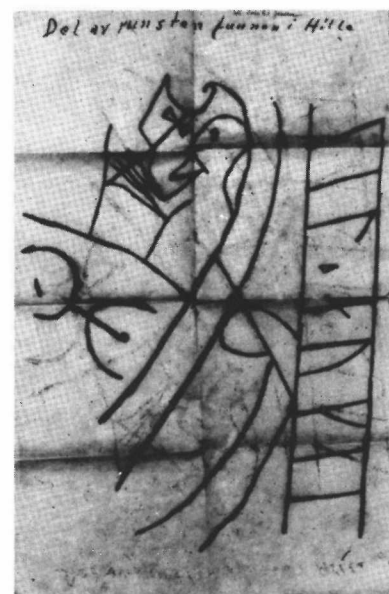

Fig. 95. Gs 18c. Björke, Hille sn. Efter blyertsteckning av E. Lindberg.

Rödgrå gävlesandsten. Mått 62×54×11 cm. Stenytan har flagrat i stora skivor. På sådana partier är tjockleken 8–9 cm. Runorna är 7–7,5 cm. Ristningen är skickligt huggen.

Inskrift: ...ual aukli -....
5

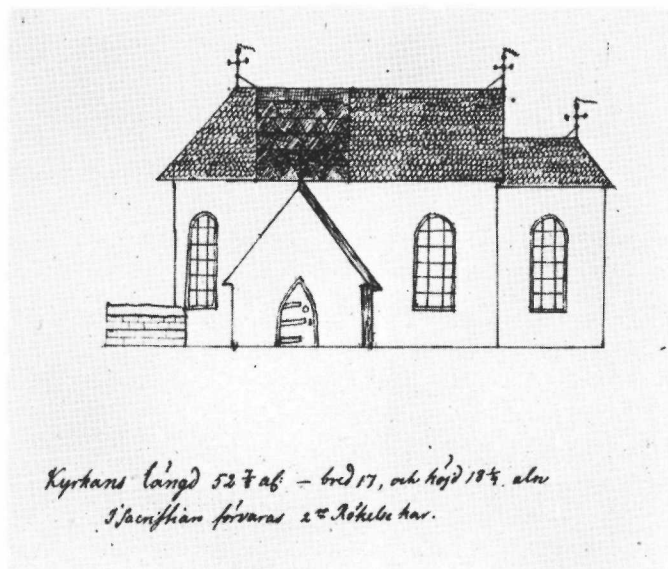
Till läsningen: 1 **u** har förlorat huvudstaven i kantbrottet; runan är säker. 2 **a** har ensidig bistav. Skiljetecknet efter 3 **l** består av ett kort, lodrätt streck. I 4 **a** är bistaven betydligt grundare till höger om huvudstaven än till vänster. 6 **k** är ej stunget. Mellan 6 **k** och 7 **l** finns ej skiljetecken. 8 **i** är ej stunget. Av runan 9 återstår en huvudstav i brottkanten; inga bistavar finns till vänster om huvudstaven.

Det är möjligt, att runföljden 1–3 **ual** utgör slutet av ett namn och att **li** - är början på ett annat namn.

Av stort intresse är den bildframställning som förekommer på fragmentet. På det bevarade stycket ser man nämligen bakre delen av en vagn med två kraftiga hjul. I vagnen åker en naivt tecknad man, försedd med ett långt, spetsigt skägg; han håller i sin hand en kors-stav. Stavens nedre ända träffar en svagt böjd linje, som möjligen skall föreställa en del av ryggen på en annan person, som också har åkt i vagnen. Beklagligtvis är ristningsytan därefter bortfallen, varigenom vagnens framsida har gått förlorat. På grund av denna skada försvåras en tolkning av den intressanta bildframställningen. Det kan anmärkas, att en man med likartad korsstav i handen förekommer på en annan runsten, nämligen på U 631 Kalmar kyrka.

Det förefaller som om fragmentet kan utgöra ett stycke av en bildsmyckad runsten av samma typ som Gs 19 Ockelbo. Också där finns avbildad en person, sittande baktill i en vagn. Se nedan fig. 100–103 och Gs 20 Ockelbo prästgård, s. 220 f.

det lönar sig och om stenen har något historiskt värde. För mig som icke begriper mig ett enda uns på sådana här saker var det icke gott att veta om det var ojämnheter i stenen eller om det är runskrift, jag har i alla fall tagit med vad jag tror vara av värde. Jag står naturligtvis gärna till tjänst med det lilla jag kan utföra.» Se fig. 95.

Ockelbo kyrka. Efter teckning år 1788 av S. Gestrin.

19. Ockelbo kyrka

Litteratur: L 1060. E. Sehlberg, Gestriklands Fornminnen, bl. 125 (i: Selggrenska samlingen 15, Gävle H. A. Läroverks, nuv. Vasaskolans bibliotek); N. J. Ekdahl, Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); Ärkebiskops- och Probste-Visitations Protokoller (Ockelbo Kyrkoarkiv N III: 1, Landsarkivet, Härnösand), s. 581, 674, 752, 756, 777 f.; U. W. Dieterich, Runen-Wörterbuch (1840), s. 125; C. Säve, Brev till P. A. Säve den 25.9.1851 (G 267, UUB), Anteckning den 15.1.1860 (på en teckning av år 1851, ATA); L. E. Åhrman, Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland (1861), s. 240; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1865 (ATA; tryckt med smärre ändringar i Meddelanden af Gestriklands Fornminnes-förening 1890, s. 7 f.); Gestriklands Fornminnesförenings Årsberättelse för 1865 (1867); G. Stephens, Some runic stones in northern Sweden. From the papers of the late Prof. Dr. Carl Säve (1878), s. 29 f.; K. Hj. Kempff, Bild- och runstenen i Ockelbo (1887); V. Rydberg, Tolkning av Ockelbostenens bilder (i: Kempff a. a. s. VII f.); S. Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse (1881–1889), s. 503 f., Ockelbostenen (i: Runverser, ATS 10: 1, 1887–1891), s. 364 f.; E. Brate, Runverser, s. 127, not 5; K. A. Lindström, Skrivelse till Gestriklands Fornminnesförening den 18.9.1890 (tryckt i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1891, s. 43); E. Ihrfors, Gestricia sacra, s. 94 (ATA); H. Schück, Illustrerad svensk litteraturhistoria 1 (1896), s. 47 f., 2. uppl. (1911), s. 110, 3. uppl. (1926), s. 163, 178 f., Sigurdsristningar (i: Nordisk tidskrift 1903, s. 208 f.), Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria 1 (1904), s. 193 f., 2 (1904), s. 213 f., Två Sigurdsristningar (i: Fornvännen 1932), s. 257 f.; Något om runstenen i Ockelbo (osig. art. i Gefle Dagblad den 10.9.1921); E. Salvén, Bonaden från Skog (1923), s. 13, 136 f.; O. v. Friesen, Runstenarna i Altuna (i: UFT h. 39, 1924), s. 354, 358 f.; K. J. Åge, Skrivelse till Riksantikvarien den 2.4.1928 (ATA); N. Åberg, Skrivelse till K. G. Åge den 15.6.1928 (ATA); E. Wikner, Skrivelse till Riksantikvarien den 8.10.1930 (ATA); Fls [= E. Floderus], En betydelsefull rekonstruering av runristning (i: Stockholms-Tidningen den 17.10.1930); Unik runsten från Ockelbo rekonstrueras (art. i Gefle-Posten den 18.10.1930); G. Hallström, Skrivelse till E. Wikner den 31.10.1930 (ATA); E. Wikner, Skrivelse till G. Hallström den 5.11.1930 (ATA); Ockelbostenen återuppstår (art. i Stockholms Dagblad och Norrlands Posten den 10.7.1931); Runsten redivivus i Ockelbo (art. i Stockholms-Tidningen den 2.8.1931); B. von Malmberg, Skrivelse till Riksantikvarien den 17.10.1931 (ATA); A. Oldeberg, Skrivelse till Gästriklands kulturhistoriska förening den 29.10.1931 (ATA); K. Hedlund, Gestrikländska bildstenar (i: Gefle Dagblad den 15.12.1932); I. Källström och E. Bellander, Inventering av fasta fornlämningar i Ockelbo Sn 1932 (ATA); O. Almgren, Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden (1934), s. 341; E. Bellander, Gästriklands järnåldersbebyggelse I (Från Gästrikland 1938), s. 92, del II (Från Gästrikland 1944), s. 39, 40; Minnet av kyrkbranden i Ockelbo (art. i Gefle Dagblad den 4.12.1944); H. Alm, Ockelbo kyrka (1945), s. 3 f.; Ockelbo stora kyrka invigdes för 150 år sedan (art. i Gefle Dagblad den 29.6.1945); N. G. Stahre, Stångskäret, Kåksna och Kummelberget (1952), s. 182, 190; P. Gjaerder, Lundevalportalen (i: Viking bd XIII, 1949), s. 50, Norske pryddører fra middelalderen (1952), s. 62, 75; När Ockelbo kyrka brann (art. i Stockholms-Tidningen den 4.12.1954); H. Christiansson, Sydsandinavisk stil (1959), s. 142 f., 207 f.; E. Ebel, Die Terminologie der Runentechnik (1963), s. 64; L. Musset, Introduction à la Runologie (1965), s. 252; Pålsgården 1965